

Тетяна Шевченко
Кандидат філологічних наук, доцент
Одеський національний університет імені Іллі Мечникова
м. Одеса

ТРАДИЦІЇ ДЗУЙХІЦУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Вплив східних традицій у новітньому українському письменстві дедалі стає відчутнішим. Зокрема, таким жанром, як дзуйхіцу, активно цікавляться В. Габор, К. Москалець, Г. Пагутяк. Їх твори, створені за законами саме цього жанру, стають підґрунтям збірок «Про що думає людина», «Людина на крижині», «Кожен день інший» відповідно. Твори, колись створені японськими літераторами Сей Сьонагон і Камо-но Тьомеєм, приваблюють українських митців легкістю, невимушеністю викладу, можливістю створення дискретної моделі часу. Так, К. Москалець навіть запропонував український відповідник цьому жанру – сполох, зосередивши увагу на записуванні стану свідомості, яка раптово прокинулася і «рветься» на свободу, і видавши книгу творів з однойменною назвою.

Слово «дзуйхіцу» буквально перекладається з японської «слідом за пензлем». Цей жанр виникає в Х столітті в японській літературі і спершу був тісно зв'язаний з ніккі – японським мемуарно-щоденниковим жанром. Однак пізніше японські літератори почали створювати прозу так же, як і вірші, тобто задум і його фінальна фіксація не були розділені «часом чернетки». Так з'явився окремий твір, у якому елементи прози поєднувалися з елементами поезії, мало місце автобіографічно-мемуарне начало та думки викладалися, так би мовити, в чистому вигляді, без особливої обробки. Залишилися відомості, що Кенко Хосі (1283-1350), відомий автор «Записок від нудьги», записував свої думки на клаптиках паперу, якими потім обклеював стіни свого житла. Після його смерті з них було укладено книгу. У такий спосіб заклався метод створення дзуйхіцу: наче між іншим, ненавмисно, мимохіль. Твори, що виникають у такий спосіб, – це своєрідні «думки вголос» душі, що вирвалася на свободу. Тексти нагадують сполохи, презентуючи своєрідне раптове пробудження мистецької свідомості, причому несподіване й вибухове. Представлені міркування та думки у таких творах наче

виникають спонтанно, експромтом і жодним чином не претендують на істину в останній інстанції. Це швидше запрошення міркувати над сказаним: спів-думати і спів-переживати. Іншими словами, домальовувати пензлем картину разом з автором.

Клаптиковість, фрагментарність – традиційний спосіб співіснування дзуйхіцу в межах художнього цілого – книги, збірки, щоденника. «Сполохи» цікаві й як одноосібні тексти, і як конгломерат фрагментів, розміщених довільно. Мозаїка пробудженої свідомості вимальовує яскраві й строкаті ескізи думок, вражень, емоцій, які тільки на перший погляд виглядають сумбурними й невпорядкованими. Насправді за цими етюдами, шкіцами, замальовками ховається потужна творча енергія, яка «вирвалася» на свободу у вигляді легких, але глибоких, концентрованих текстів, сповнених афоризмів, узагальнень, нових, свіжих думок. «Автори дзуйхіцу дійсно наче навмисно непослідовно в кожному новому дані розмовляють про щось нове»[1, 83], – пише Т. Григор'єва. Видима «незавершеність» дзуйхіцу – це продуманий і свідомий художній прийом: читачеві залишається простір для пролонгації думки, відтак він стає своєрідним спів-автором, перетворюючись на художника, який самий домальовує відсутні, на його думку, штрихи, розставляє потрібні акценти, або ж на композитора, який у партитуру вносить окремі ноти, присутні на його думку. І цей процес перманентний, адже дзуйхіцу – це есеїстична практика, яка з самого початку не передбачає завершення. Зрештою, як і щоденник – книга, яка має кінець лише умовний.

Так, збірка «Кожен день інший» Г. Пагутяк оформлена у вигляді щоденника, кожна сторінка якого являє собою окреме дхуйхіцу. У передмові авторка назвала книгу зібраною «приватною колекцією відчуттів» і причину звернення саме до такої есеїстичної практики: «Писати щоденник є сенс. Це все одно, що знайти собі приятеля, готового тебе почути. Для того й випускаємо слова в холодний простір існування» [2, 6].

У книзі йдеться про життя як найвищу людську цінність, наділену Богом, про дар бачити свято в буднях, а красу в потворному. Авторка часто переймається питаннями жорстокості й закостенілості, смерті, вічності, автономності особистості, війни і миру в душі й у великому світі, і пише про вічне з позицій власного досвіду, зупиняється на одержимості душі, самодостатності

особистості у сучасному світі. Для осмислення таких складних питань жанр дзуйхіцу підходить якнайкраще: його природна недосказаність, незавершеність, свобода викладу думок, спонтанність міркування, імпровізований характер викладу думок створюють неабияк зручну платформу для відбиття свідомості. Відтак ідеї й твердження можна розвивати й розвивати далі нескінченно. Відтак крапка наприкінці тексту аж ніяк не означає завершення думки. Це умовна перерва перед наступним сполохом.

У збірці зібрано понад 200 зразків жанру: це ліричні й філософські мініатюри на різні теми, написані раптово, спорадично, а згодом зібрані до купи. Стил ь представлених творів – поміркований, фрази – уривчасті, думки, на перший погляд, виглядають розірваними, невпорядкованими. Але це тільки первинне враження: згодом усі вони складаються в цілісну мозаїку, зіткану з множинностей. Кожен твір – вибух емоцій і думок, а всі разом вони – приватна колекція відчуттів. Короткі міркування про життя після смерті, нелегітимність зла, існування, творчість, самотність, відкриття нового – ось далеко не повний перелік тем філософських мініатур, що зустрічаються в книзі. Деякі твори за обсягом – не більше абзацу, навіть не мають назви. Ось як дзуйхіцу «Голод», який являє собою суцільний афоризм: «Жити – це кожного дня робити усвідомлений вибір. Для цього треба бути королем самому собі, абсолютним монархом. Але не беззахисним німим жебраком. Бо якщо ти нічим не володієш, ти не можеш нічого віддати, і будеш завжди голодний» [2, 177].

За стилем твори Г. Пагутяк нагадують «Записки в узголів'ї» Сей Сьонагон. Зі сторінок щоденника української письменниці, як і японської авторки, постає строката картина життя, кожен день якої – справді інший. Теми, яким присвячені сторінки збірки, практично не повторюються, з них постає своєрідне терраццо життя, сповнене суперечностей, несподіванок, відкриттів і щоразу нових одкровень. Приводом для написання може стати прочитана книга, розмова з кимось, безсоння, несподівані міркування й роздуми, осяяння, здійснене творчою особистістю, наділеною креативним мисленням. Щоденникові дзуйхіцу Г. Пагутяк характеризуються еkleктичністю, філософічністю, фрагментарністю. Книга тільки на перший погляд нагадує одноосібні клаптики паперу з уламками думок. Насправді це цілісне утворення, щоправде особливе: швидше формально-

змістовне, аніж змістовно-формальне. При цьому зовнішня безсистемність щоденника аж ніяк не означає безлад: він нівелюється хоча б датуванням, але насправді незримою логікою авторки окреслити саме в такий спосіб саме життя – різнобарвне, строкате, різноголосе, таке, що відкриває небачені можливості ментативу. Більшість текстів, звісно, написана від першої особи, проте трапляються й випадки необов’язкового збігу просторових позицій оповідачки з подіями головної героїні.

Лейтмотивом більшості дзуйхіцу стає час, утіленням якого стають годинник, щоденник, книга, калейдоскоп, ополонка, історія, архітектурні споруди тощо. Питання вічності, життя й безсмертя часто осмислюються через абстрактні речі («гіпсовий рай», «крейдяне коло», «самотні серця», «бульдозер існування» тощо), через постаті різних епох і культур (Марина Мнішек, Хома Брут, Станіслав Лем, Григір Тютюнник, Тарас Шевченко), через місцевості, закарбовані в свідомості нараторки (Грузія, Париж, Судова Вишня, Стрий, Доброміль) тощо.

Найцікавіша частина щоденників – ментативна. З його сторінок постає автор-мислитель, котрий висловлює глибоко особистісні, сокровенні думки, почуття (вони в окремих випадках надто сильно впливають на думки), звідси виокремлюється світоглядна позиція митця. Своєрідність викладених думок у тому, що вони стають наслідком вражень, переживань та почуттів, котрі на момент написання пригадали. Відтак думка обґрунтовується спокійно, виражено, без емоцій. Рівний, зважений, послідовний стиль викладу – наочна прикмета стилю Г. Пагутяк. Характер її міркувань у книзі «Кожен день інший» можна окреслити як 1) власне щоденниковий – запис вражень, подій, осмислення пережитого, вистражданого (у таких фрагментах йдеться про конкретну подію, а оповідач і головний герой, які нерідко ототожнюються, чітко окреслюються в часі й просторі («Борхес», «Те, що важливо»); 2) сповідальний: щоденник стає платформою осмислення певних вчинків і поведінки («Перед мандрівкою»); 3) резюмуючий: репрезентуючий текст – це лише результат міркувань, сам мислительний процес у цій ситуації наче залишається за кадром, не прописується; такі твори, як правило, невеликі за обсягом і не мають назви (наприклад, записи від 20.04.2012, 14.05.2012; 4) філософський (йдеться не так про пережите й осмислене, скільки про те, як з цього можна винести

уроки, причому не тільки для себе, а для людини як такої («Затишшя», «Речі не на місці») ; 5) літературно-критичний: в окремих випадках фрагменти дзуйхіцу «домальовують» інші твори письменниці, зокрема, неодноразово згадувались «Жорстокість існування», «Королівство», «Слуга з Добромиля» та «Господар».

Отже, дзуйхіцу, як можна судити з книги «Кожен день інший» Г. Пагутяк, поширений жанр у сучасній українській літературі. Популярність такого східного варіанту есе серед українських літераторів початку ХХІ століття можна пояснити його легкою формою, вільною композицією, можливістю продовження в будь-який момент, ненав'язливою філософічністю. Вони повною мірою відповідають європейському розумінню образності, афористичності, налаштованості на розмовну інтонацію й лексику, закладені ще засновником жанру М. Монтенем. Такі твори відкривають неабиякі можливості демонстрації рекурсивного мислення, його «самозвільнення», художніх пошуків. Національна й східна образність виявляються плідною платформою мислеспродження, рефлексії.

Література

1. Григорьева Т. Японская художественная традиция. – Москва : Наука, 1979. – 268 с.
2. Пагутяк Г. Кожен день інший. Щоденник. – Львів : Кальварія, 2013. – 192 с.